

Noten

- ¹Gero von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*, 5e druk, Stuttgart, 1969, p. 476 en 564
- ²Erwin Panofsky, *The life and art of Albrecht Dürer*, New Jersey, 1955, p. 166
- ³Jan van der Vegt, Een leegte vol emotie, in het *Dimensie*-nummer, gewijd aan Jozef Eijckmans, 1980, p. 20
- ⁴Pierre H. Dubois, De poëzie van Jozef Eijckmans of de paradox van de ascese, in het *Dimensie*-nummer gewijd aan Jozef Eijckmans, 1980, p. 6
- ⁵Jan van der Vegt, Interview met Jozef Eijckmans, in *Literama*, augustus 1978, p. 142
- ⁶Jacques Claes, *De wieg van het verdriet*, Antwerpen/Amsterdam, 1983, p. 56
- ⁷Zie noot 6, p. 58
- ⁸Zie noot 2, p. 164
- ⁹Zie noot 2, p. 151
- ¹⁰Mieke Bal, *Het Rembrandt effect*, Utrecht, 1987, p. 12
- ¹¹Zie noot 10, p. 10
- ¹²Jaap Goedegebuure, *Decadentie en literatuur*, Amsterdam, 1987, p. 29
- ¹³Pierre H. Dubois, Voorwoord tot de *Verzamelde gedichten* van Jozef Eijckmans, Baarn, 1988, p. 8

Kruispunt
Jaargang 35
nummer 156
maart 1994

De weg die dichter groeit

De versinterne impliciete poëtica van Rutger Kopland

Over de poëtica van Rutger Kopland is al veel gezegd, ook door hemzelf. De gedichtencyclus *Dichtgroeïende weg* in zijn nieuwste bundel *Geduldig gereedschap* is makkelijk poëticaal te interpreteren. Dus nogmaals Rutger Kopland.

Poëzie is op veel manieren te lezen en te interpreteren, een van die manieren is een poëtische lezing. En ook deze poëtische lezing bestaat uit vele mogelijke lezingen. Een gedicht wordt eventueel als poëticaal beschouwd, de poëticaliteit wordt er in gelezen. De reden dat ik gekozen heb om *Dichtgroeïende weg* poëticaal te lezen is het woorddeel 'dicht'. Dit woorddeel komt immers ook voor in de woorden 'gedicht' en 'dichter'.

Dit woorddeel zette mij aan het denken over het eventuele poëtische gehalte van deze gedichtencyclus. Ik ga niet alle gedichten behandelen, alleen de gedichten die poëticaal gezien het interessantst zijn: *Het verhaal over deze weg kan kort zijn; Voordat je er niet meer zal zijn, je vertelt nog* en *Psalm*

Ik ben poëtische uitspraken gaan zoeken en ik heb ze gevonden. Was ik op zoek geweest naar Koplands gedachten over autoraces, dan had ik deze gedichten gelezen als was het een cyclus over het circuit van Zandvoort dat sinds er geen Formule 1-races meer gehouden worden, toch aardig aan het dichtgroeien is. En zo lust ik er nog wel een paar.

Ik wil hiermee zeggen dat niets zeker is over de interpretatie van gedichten, al moeten we natuurlijk altijd de tekst als uitgangspunt nemen. Mijn interpretatie is slechts mijn interpretatie, en deze interpretatie is net zo goed of slecht als welke interpretatie ook. Niemand heeft het laatste woord, al maakt hij lange of korte verhalen.

Dichtgroeïende weg

De gedichtencyclus *Dichtgroeïende weg* begint met een gedicht waarin de dichter en zijn lezer elkaar ontmoeten. In de volgende gedichten zouden de lezer en de dichter van elkaar kunnen scheiden, maar dat hoeft niet. De cyclus eindigt met een psalm, een gebed waarin de dichter afscheid neemt van de lezer.

De *Dichtgroeïende weg* behelst een of andere weg, een traject dat dichter en lezer afleggen. En deze weg groeit dus dicht.

De weg is een aantal pagina's, een aantal lege pagina's. De stenen, de kasseien, de klinkers en medeklinkers van deze weg vormen de tekens die gedrukt staan op het papier, tekens die wij woorden noemen. De woorden vormen de betegeling van het traject dat wij afleggen. We lopen over een pad, de pagina's, en het pad is betegeld met woorden. Het pad, deze weg, groeit dicht, deze weg groeit met het afleggen van dit traject tot ge-dicht.

De woorden, de tegels, de klinkers, en medeklinkers staan er, zij zijn gelegd door de dichter. Onderweg vertelt de dichter en legt zijn woorden op het papier waar wij over heen lopen. De lezer ziet de woorden, leest de woorden en hecht betekenis aan deze woorden. Hij hecht wel zo veel betekenis aan deze woorden dat de betekenissen de woorden die er al staan overwoekeren. De witte pagina's met het zwarte pavement groeien geheel dicht. Het geheel wordt ver-dicht. De lezer ziet zo veel meer woorden dan er staan, dat als deze woorden er allemaal bijgedrukt zouden worden de weg geheel dichtgegroeïd zou zijn: de drukker zou een pakket zwarte blazijden afleveren.

Gelukkig is deze begroeiing niet meegedrukt, maar zijn alleen de woorden waar over wij de begroeiing laten woekeren te zien. Wij volgen een weg en laten deze ondertussen dichtgroeïen, dichter en dichter. Het is een dichtgroeïende weg, een proces van dichtgroeïen dat eeuwig voort-duurt.

De weg die wij in ons hoofd mee maken, dus niet de weg zoals hij voor ons ligt, die ligt zoals het gedrukt staat, de weg die wij in ons hoofd mee maken, groeit verder en verder dicht. Steeds komen er meer betekenissen bij, de ene betekenis van een woord roept al weer de volgende

betekenis op van de woorden die gebruikt zijn met het vormen van de eerste betekenis, de volgende betekenissen roepen weer vele andere betekenissen op. Er komt geen einde aan. Deze eeuwige zoektocht naar de nooit te vinden eindbetekenis, de zoektocht naar de transcendente betekenaar die *de* betekenis in zich draagt is als de queeste naar de Graal. Deze zoektocht is door de Franse filosoof Jacques Derrida *archi-trace* genoemd. Er is een woord en door dat woord word je op het spoor naar zijn betekenis gezet. Deze betekenis is nochtans geen echte betekenis maar slechts een betekenaar: een ander woord dat je weer op een ander spoor zet et cetera.

Langzaam of snel, maar in ieder geval zeker, groeit de weg dicht. Groeit de weg tot gedicht, vol betekenissen en associaties. De wit met zwarte weg wordt een levend, kleur- en betekenisrijk gedicht. Er staat niet wat er staat, kijk maar goed, er staat veel meer, ontelbaar veel meer. Je kan bijna door de bomen der betekenissen het bos der betekenaars niet meer zien, zo begroeïd is deze weg.

Het verhaal over deze weg kan kort zijn

Het verhaal over deze weg kan kort zijn.

We kunnen het wel lang maken, wel blijven praten tegen elkaar en tegen de tijd, maar

geen enkel verhaal is dat ene, waarin we ergens vandaan gingen en ergens aankwamen.

Laat ons eens praten over de dingen waarover we dat niet konden en nooit zullen kunnen:

we hebben het huis verlaten, en keren terug, maar onderweg groeit het gras de weg dicht.

En ook zo is het niet, ook dit verhaal doodt de tijd niet, er is een ander verhaal,

maar dat is oneindig veel korter.

'Het verhaal over deze weg kan kort zijn.' Over welke weg heeft de dichter het hier? Over deze weg. De weg die hier & nu te zien is, de weg die wij gaan volgen. De weg die wij al lezende laten dichtgroeien. Laten dichtgroeien middels het verhaal dat wij op deze weg lezen; het verhaal dat over deze weg (heen) gaat. Dat kan een kort verhaal zijn, maar dat hoeft niet, want *We kunnen het wel lang maken* [...]. Het is mogelijk. En toch blijft de ondergrond dezelfde weg. Of er nu een kort of lang verhaal over gewoven is. Snel dichtgegroeid of langzaam, dat moet ieder voor zich weten. Er zijn immers mensen die het verhaal over deze weg binnen tien seconden wel gezien hebben, en zij doden de tijd niet met deze weg. Zij maken een korter verhaal over deze weg.

Maar wij, wij maken het wel lang. Wij blijven tegen elkaar praten. En wij blijven onze verhalen tegen elkaar vertellen. Ieder heeft zijn eigen interpretatie, maar geen enkele daar van is de ware, geen enkele interpretatie stop het dichtgroeien van de weg. [...] *geen enkel verhaal is dat ene, waarin we / ergens vandaan gingen en ergens aankwamen*. Geen enkele lezing heeft een begin- en eindpunt. Maar de dichter geeft het niet op: de dichter gaat toch [...] *praten over de dingen waarover / we dat niet konden en nooit zullen kunnen* [...]. De dichter gebruikt woorden die het afwezige moeten beschrijven, woorden die het afwezige aanwezig moeten maken. Maar hij weet dat dat niet kon, niet kan, en nooit zal kunnen. En toch vraagt hij aan de lezer met hem mee te praten: *Laat ons eens praten* [...]. Met andere woorden: maak je verhaal, ik laat de woorden zien en met die woorden maak jij het verhaal. Bedenk er dingen bij die ik hier in woorden uitgedrukt heb. Praat met de tekst over dingen die er niet direct staan.

We verlaten het huis, stappen in de wereld die gedicht heet en we keren later weer terug, want eens zal de lezer de bundel dichtslaan. Onderweg groeit het gras de weg dicht.

Maar nu lijkt het alsof er wel een begin- en eindpunt is: het openen van de bundel en het sluiten ervan. Maar is het openen van een boek het begin van het verhaal? En is het verhaal uit als het boek dichtgeslagen wordt? Formeel gezien wel, maar zoals we verderop zullen zien is het huis van de werkelijkheid tot een ruïne geworden. We zullen na lezing

van het verhaal anders naar de werkelijkheid kijken, en ieder volgend verhaal dat we lezen zal anders zijn na *Dichtgroeïende weg*. Niets heeft een eindpunt. Niets heeft een beginpunt, want we lezen dit verhaal na lezing van vele andere verhalen, na leving van een leven. En je levenservaring en leeservaring neem je mee onderweg; je laat de weg op jouw manier dichtgroeien. Geen twee mensen zijn gelijk. Geen twee begroeiingen zijn gelijk. Geen twee beginpunten vormen er samen één en één eindpunt is ook al onmogelijk. Een archi-trace van verhalen.

[...] *ook dit verhaal doodt / de tijd niet* [...]. De tijd kan niet worden stilgezet, en ook dit verhaal over deze weg is het ultieme, alles-verklarende verhaal niet. Want wat is dit verhaal? Dit verhaal is slechts een verhaal, toevallig mijn verhaal. En ook mijn verhaal is niet dit verhaal, maar steeds een ander verhaal. Soms langer, soms oneindig veel korter.

Voordat je er niet meer zal zijn, je vertelt nog

Voordat je er niet meer zal zijn, je vertelt nog verhalen, maar ze zijn al zo ver als een ruïne.

Voordat er geen woorden meer zijn die kunnen zeggen:

deze balken droegen een dak, deze zwarte vlammen waren een vuur, deze gaten waren deuren en ramen, met uitzicht op een tuin, een wijngaard, een akker, deze stenen waren een muur, deze plek was een huis.

Je dwaalt nog door je verhalen, al bijna alleen nog onder die blote eeuwige hemel, al zo koud, het waait door je kleren, wilde druiven en rozen komen je halen, het ruikt al zwaar naar grond.

Er zijn nog woorden, maar ze gaan over de dingen tot die er niet meer zijn, zijn gaan als de tijd, niet terug, niet voorbij, maar zoals een ruïne.

Verhalen (regel 2) en *woorden* (regel 12) zijn als een ruïne: ze laten niet zien wat het eens geweest moet zijn, ze laten niet hun oorspronkelijke betekenis zien. Woorden zijn tot op het bot afgekloven metaforen, ruïnes:

met onkruid, bomen, varens en klimop begroeide geraamten. Ruïnes die niet meer door hun oorspronkelijke bewoners bewoond worden, maar door geesten, spoken, vleermuizen en zwarte katten. Hoe de betekenis van woorden geweest zijn, weet niemand. Dat is niet meer te achterhalen. Wederom het archi-trace. Eenieder heeft zo zijn ideeën hoe het eruit moet hebben gezien, hoe het dak was, welke kleur de kozijnen hadden en wie het bewoonde. Het geraamte dat we zien wordt door ons in gedachten aangekleed. In gedachten, dus nooit definitief.

[...] *deze balken droegen een dak*, deze balken, precies deze. Deze streepjes / balken die letters vormen, deze regels / balken die verzen vormen. Deze balken hebben een dak gedragen, daar dienden ze voor. We zien de balken en bedenken ons wat voor dak daar op gezeten moet hebben. Maar dat zullen we nooit voor zeker te weten komen. Het dak, het mooie dak, het ultieme dak dat eens op deze balken steunde is weg, en het valt niet meer te reconstrueren.

[...] *deze zwarte vlammen / waren een vuur* [...]. Deze zwarte vlammen, deze met zwarte drukinkt gedrukte woorden waren eens vuur. Een vuur waar je je kon aan warmen. Woorden waarmee een vurig betoog kon worden gehouden. Maar nu is dat onmogelijk: het vuur is uit de woorden verdwenen. Woorden zijn alleen maar woorden: gebrandmerkt papier.

[...] *deze gaten waren deuren en ramen, / met uitzicht* [...]. Deze gaten, deze zwarte gaten, deze klodders zwarte inkt die wij woorden noemen, boden eerst een mooi uitzicht. Toen de woorden en verhalen nog transparant waren en een duidelijke betekenis hadden, toen het afwezige aanwezig werd bij het uitspreken van het betekenisvolle woord. Er zij uitzicht en er was uitzicht en iedereen kon zien dat het een mooi uitzicht was. Maar nu zeg je 'uitzicht', maar je ziet geen uitzicht, je ziet niets anders dan de zwarte gaten op het papier, gaten die op niets uitkijken, maar gewoon gaten zijn. Het uitzicht moet er zelf bij bedacht worden.

[...] *deze stenen waren een muur* [...]. Deze stenen, deze woorden, waren tot een muur, tot een verhaal, gemetseld, tot een muur die stond als een huis.

[...] *deze plek was een huis*. In de ruïne die er nu staat, valt niet

meer te leven, in de woorden die er staan, valt geen verhaal meer te bespeuren. De woorden zijn slechts woorden, en een stem is slechts een stem. Wie kan zich nog thuis voelen in een verhaal? Wie gelooft nog in de door de dichter geschapen wereld? Wie woont tussen de muren van het fictieve huis? Er is geen huis, er zijn geen muren. Er is alleen nog maar een ruïne.

We dwalen door de verhalen, verhalen die ons geen houvast meer bieden. Verhalen die geen onderdak meer geven, slechts de blote hemel is ons deel, de oneindige blote hemel.

We zullen de wegen die we tegenkomen zelf dicht moeten laten groeien, geen dichter meer die dat voor ons doet. *Er zijn nog woorden, maar ze gaan over de dingen / tot die er niet meer zijn, zij gaan als de tijd, / niet terug, niet voorbij, maar zoals een ruïne.*

Psalm

Dan zullen deze geluiden wind zijn,
als ze opstijgen uit hun plek, dan
zullen ze verwaaien, zijn ze wind.

We hebben geademd en onze adem was
als zuchten van bomen om een huis,

we hebben gepreveld en onze lippen
prevelden als een tuin in de regen,

we hebben gesproken en onze stemmen
dwaalden als vogels boven een dak.

Omdat wij onze naam wilden vinden.
Maar alleen de wind weet de plek
die wij waren, waar en wanneer.

Dan zullen deze geluiden wind zijn, / als ze opstijgen uit hun plek, dan / zullen ze verwaaien, zijn ze wind. Als de weg weer een beetje meer dichtgegroeid is en de lezer neemt afscheid van de dichter en zijn weg, dan zullen de verhalen die de lezer, de dichter en de weg elkaar verteld hebben, verdwijnen. Ze stijgen op uit deze dichtbundel en ver-

vliegen. Want de verhalen liggen niet vast, ze zijn ongehoord. De verhalen vormen slechts de begroeiing. Begroeiing van de weg, maar ook de begroeiing rond het huis. Het huis dat de werkelijkheid is. De verhalen die opgeroepen zijn tijdens het lezen hebben ook de werkelijkheid veranderd, net zo als ze de weg veranderd hebben. Onze werkelijkheid zal nooit meer de zelfde zijn: het huis van de werkelijkheid is een beetje meer begroeid. We ervaren de werkelijkheid weer een beetje rijper.

[...] *we hebben gesproken en onze stemmen / dwaalden als vogels boven een dak.* Hier weer de niet gedrukte verhalen, de niet vastgelegde stemmen die blijven dwalen en groeien. De weg ligt vast maar de begroeiing niet, de begroeiing is dynamisch, als een chaos. En [...] *alleen de wind weet de plek / die wij waren, waar en wanneer.*

Sötemann

Volgens A.L. Söteman zijn vier poëtica's mogelijk: de mimetische, de pragmatische, de expressieve en de autonomistische poëtica. Iemand die de mimetische poëtica aanhangt, probeert de werkelijkheid na te bootsen, de pragmatist gaat na of een gedicht kan overtuigen en een expressieve literatuuropvatting vindt de gevoelens van de dichter het belangrijkste. Op basis van mijn betoog meen ik te kunnen concluderen dat Kopland's poëtica een autonomistische is: het gedicht en slechts het gedicht is belangrijk. Een gedicht kan de werkelijkheid niet nabootsen, taal is daar voor niet te gebruiken. De overtuigingskracht van gedichten is nihil, om iemand te overtuigen van iets zijn andere middelen nodig. De dichter is niet van belang voor de lezer, zijn gevoelens ook niet.

Het gedicht is wat er is, en slechts het gedicht kunnen wij zien, en moeten wij als gedicht zien. De autonomistische literatuuropvatting sluit hier het best bij aan, een gedicht zet ons op het spoor om op basis van het gedicht in dialoog met het gedicht de fantasie op de vrije loop te laten, en dus het gedicht te laten begroeien. De lezer aan het werk!

Bas Jongenelen

Literatuuropgave

Dichtgroeiende weg is te vinden in de bundel **Geduldig gereedschap** van Rutger Kopland (Amsterdam: Van Oorschot 1993). Voor een verdere inleiding in het denken van Derrida is S. IJsseling (red.): **Derrida. Een inleiding in zijn denken** (Baarn: Ambo 1986), over archi-trace (en différence) gaat Jacques Derrida: **Marges van de filosofie** (Hilversum: Gooi & Sticht 1989). Wie meer over de vier vormen van poëtica wil weten, kan terecht bij A.L. Sötemann: **Over poëtica en poëzie** (Groningen: Wolters-Noordhoff 1985).

Bas Jongenelen (1968) studeert theorie en geschiedenis van de literatuur aan de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg en is recensent voor de studentenkrant *Brein*.